

1999. – 189 с; **5.** Культура ділового мовлення: практичні рекомендації : Навч.-метод. зб. / Уклад.: А. М. Сокулінський, М. Д. Верес, А. В. Подкур. – Чернівці : ЦППК, 2005. — 24 с.; **6.** Курченко Л.М. Гендерне нормування німецької мови // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26. – Ч.2 – К.: КНУ, 2009. – С.137-140; **7.** Курченко Л.М. Сучасні зміни в офіційно-діловому стилі німецької мови під впливом гендерної політики // Науковий вісник КПІ. – 2008. – №3. – С.39-49; **8.** Мовленнєвий етикет державного службовця – К.: КМЦППК, 2010. – Режим доступу: <http://cpk.org.ua>; **9.** Пасова Т. Гендер – це свобода // Віче. – 2009. – №5. – С.11-15; **10.** Шинкаренко Т. Ваша Високоповажносте! або Скільки років слову "пан"? // Віче. – 2006. – №7. – С.22-25; **11.** Checkliste Gender Mainstreaming bei Maßnahmen der Presse-und Öffentlichkeitsarbeit. – Berlin: BMFSFJ, 2005 – 11 s.; **12.** Schlegel G. - <http://www.handelsblatt.com/karriere/die-korrekte-anrede-in-der-akademischen-welt>.

Малаш О.В. (Київ, Україна)

Метафоричне переосмислення понять у болгарських флорономенах із міфологічною семантикою

У статті проведено семантичний аналіз болгарських народних флорономенів, вмотивованих назвами міфічних персонажів та атрибутів. Визначено принципи метафоричного переосмислення понять при номінації об'єктів флори. Явище вторинної номінації у болгарських народних флорономенах розглянуто крізь призму традиційних міфорелігійних уявлень.

Ключові слова: болгарські народні флорономени, метафора, міф, міфічний персонаж, мотивація, мовна картина світу.

В статтє проведен семантический анализ болгарских народных флорономенов, мотивированных названиями мифических персонажей и атрибутов. Определены принципы метафорического переосмысления понятий при номинации объектов флоры. Явление вторичной номинации в болгарских народных флорономенах рассмотрено сквозь призму традиционных мифорелигиозных представлений.

Ключевые слова: болгарские народные флорономены, метафора, миф, мифический персонаж, мотивация, языковая картина мира.

The paper provides a semantic analysis of Bulgarian folk flora names motivated by mythical characters and attributes. Different principles of concepts metaphorical reconsideration are defined. The secondary nomination is treated through the traditional mythological and religious perceptions.

Key words: Bulgarian folk flora names, metaphor, myth, mythical character, motivational statement, linguistic world image.

Флорономени як частина мовної картини світу етносу віддавна привертають увагу дослідників. Для лінгвістів предметом зацікавлення є передусім вмотивованість фітонайменувань, особливості та принципи номінації рослин. Більшість назв є результатом метафоризації, продуктом вторинної номінації, тому особливий інтерес становлять причини переосмислення понять, джерела метафоризації, яка є відображенням

особливостей національного світосприйняття.

На жаль, болгарські флорономени ставали об'єктом наукових досліджень не так часто: деякі найменування використовувалися як ілюстративний матеріал у працях, присвячених східнослов'янським (В. А. Меркулова, А. М. Шамота, С. Ю. Дубровіна тощо), західнослов'янським (В. Махек, А. М. Комаровська, Н. І. Панасенко та ін.), південнослов'янським флорономенам (Т. Я. Марченко, М. Белетич та ін.). У спеціальних дослідженнях болгарської ботанічної номенклатури серед народнорозмовних флорономенів аналізуються лише поодинокі назви з точки зору їх імовірного походження (Д. Мітев [11], Т. Тодоров [16]). Найменування рослин подаються у вигляді синонімічних рядів, що об'єднуються за структурною та семантичною специфікою (монографія Хр. Холіолчева [18], словник за редакцією Б. Ахтарова, Б. Давидова та А. Явашева [10]), але дуже рідко – за тематичними полями, які вони формують.

Наше дослідження є спробою проаналізувати окрему тематичну групу болгарських народних найменувань рослин, які об'єднуються на основі відповідних реалій з використанням метафоризації конкретних понять.

Метафоризація – процес, притаманний кожній мові, який реалізується в усіх стилях мовлення, та у будь-якій галузі людської діяльності має свою специфіку [9, 147]. О. О. Потебня, один із основоположників вітчизняної теорії метафори, у праці «Слово и міф» відзначає першорядну роль слова як посередника між новим сприйняттям і попереднім запасом думки [14, 127]. За допомогою метафори життєвий досвід мовця переноситься на ґрунт нових реалій, породжуючи назви, пов'язані з ним через різноманітні відношення.

З огляду на багатоаспектність метафори як мовного феномена вона стала об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних мовознавців (праці М. Мюллера, О. О. Потебні, Дж. Віко, В. В. Виноградова, Н. Д. Арутюнової, Б. П. Іванюка, О. О. Тараненка та ін.), однак чимало аспектів теорії метафори і зараз потребують удосконалення й конкретизації.

Метафоричність є одним із основних принципів при номінації рослин, особливо тих, які пов'язані з реаліями дохристиянської міфології. Ця тематична група флорономенів у болгаристиці, на жаль, досі залишається малодослідженою, хоча потребує особливої уваги, оскільки саме тут ми маємо справу з метафорами, пов'язаними з болгарськими міфами. Адже міф виник там, де той чи інший предмет, явище, подія потребували глибшого розуміння, детальнішого пояснення. Згодом міф втілювався у метафорі, що особливо яскраво виявляється у флорономенах, де фігурують назви міфічних персонажів [14, 590].

Метафоричність флорономенів дуже часто пов'язується з особливостями взаємодії мовця з рослиною. Ця теза дозволяє дослідникам виділити такі групи умотивованих назв: 1) флорономени, вмотивовані фізичними характеристиками рослин, 2) флорономени, вмотивовані функціональними характеристиками, 3) флорономени, вмотивовані місцем побутування рослин, 4) флорономени, вмотивовані емоційною оцінкою мовця та 5) флорономени, вмотивовані іншими характеристиками [13, 14-17]. Для болгарських флорономенів, пов'язаних із дохристиянськими реаліями, ці класифікаційні параметри є в основному

переконливими, хоча й потребують деяких уточнень.

У нашому дослідженні до першої групи належать **флорономени, вмотивовані фізичними характеристиками рослин**. Це назви, метафоричність яких пов'язана з візуальною подібністю рослини до інших об'єктів: *змійски език* (*Ophioglossum vulgatum*, вужачка звичайна) – за подібністю стебла рослини, оперезаного листком, до голови гадюки з роздутим клобуком та висунутим язиком; *змиярник* (*Agum maculatum*, арум плямистий) – за подібністю квітки цієї рослини до роздутого клобуку змії, а листя – до зміїної шкіри. Назва *перуніка*, тобто «квітка Перуна» (*Iris germanica*, півники), імовірно, пов'язана з подібністю квітки цієї рослини до списа Перуна; *перуніга*, *перуніка* (*Ochris mascula*, зозулинець чоловічий) – з подібністю суцвіття рослини до наконечника списа, який міг носити Перун [15, 415]. Назви деяких фітооб'єктів пов'язані з такими міфічними персонажами як *вила*, *самодіва*, *самовіла* – дівчина дивовижної вроди, з довгим густим волоссям [6, 114]. Можливо, саме асоціацією з розкішним волоссям вмотивована назва *самодівська (самовілська) коса* (*Asparagus tenuifolius*, аспарагус).

Складені болгарські метафоричні найменування можуть бути вмотивовані візуальною подібністю рослини не до власне міфічного персонажа, а до інших предметів, які стосуються його: *змійська хурка*, *зьмско грџде*, *змійски лапад* (*Agum maculatum*, арум плямистий). Вмотивованість флорономенів рукотворними предметами (*вілина метла*, *самодівська метла* (*Asparagus tenuifolius*, аспарагус), *вілино сіто* (*Carlina acanthifolia*, колючник), *самодівська хурка* (*Equisteum arvense*, хвоц польовий) тощо) викликає одночасно і асоціації з палким темпераментом міфічного персонажа *самодіва*, у якого буденний трудовий процес характеризується непорядкованістю, нетерплячістю, навіть певною агресивністю.

До другої групи відносяться **флорономени, вмотивовані функціональними характеристиками**, – це назви, в яких метафора пов'язана з лікувальними, отруйними чи іншими властивостями рослини. Так, назва *змійско біле* (*Teucrium chamaedrys*, самосил гайовий) повідомляє про отруйність рослини і водночас – про її застосування як протиотрути при укусах змії [1, 128]. Флорономени *змійська хурка*, *зьмско грџде*, *змійски лапад*, можуть пояснюватися отруйністю рослини [12, 104], яка, втім, не є ключовою мотивацією, адже семантичний компонент *змійски* може вказувати і на приналежність рослини до сакрального світу, до якого причетна змія-цілитель [5, 58; 3, 151]. Нагадаємо, що змія пов'язується зі світом померлих предків; її чарівна сила, принесена звідти, впливає і на рослини. Про ці уявлення свідчать численні лікувальні якості рослин із назвами *змійська хурка*, *зьмско грџде*, *змійски лапад* (*Agum maculatum*) [12, 104] та *змійски език* (*Ophioglossum vulgatum*, вужачка звичайна), серед яких і здатність останньої пришвидшити загоєння ран [8, 11].

Життєвий баланс між зціленням, поверненням до світу живих та смертю – відходом до іншого світу – відтворено у назвах *змійско мляко* (*Chelidonium majus*, чистотіл), *змійско цвѣте* (*Hyoscyamus albus*, *Hyoscyamus niger*,

блекота). Метафора, що лежить в основі подібних назв рослин, нагадує про те, що ці рослини, так само як і зміїна отрута, можуть і вилікувати, і позбавити життя, до того ж містять наркотичні речовини, які можуть викликати непередбачувану реакцію організму [12, 102-103] (пор. укр. «блекоти об'їстися», рос. «белены объестся», «взбелениться», що означає «оскаженіти, одуріти, перебувати ніби під дією психотропної речовини» [4; 7, 81; 17, 35, 525], та болг. *зміійско цвѣте* – рослина, отруївшись якою, людина дуріє і стає агресивною, наче її вкусила змія та передала їй свою лють). З іншого боку, назва *зміійско цвѣте* може бути зумовлена можливістю застосування листя цієї рослини як компресу при укусах гадюки [15, 398]. Найменування *зміійово цвѣте* (*Iris germanica*, півники) пов'язане з давнім повір'ям, що ця рослина здатна проганяти від людини змія [3, 150].

Ще раз повернемося до болгарського флорономена *перуніка* (*Orchis mascula*, зозулинець чоловічий), що пов'язується із застосуванням рослини для відновлення чоловічої потенції; очевидно, бог Перун втілював ідеал мужності, з якою асоціювалася цілюща сила цієї рослини [15, 187]. Варіанти назви *папардонка*, *папорунка*, *пеперуга*, *пеперуда*, *пъпъруна* (*Papaver rhoeas*, дикий мак) також мотивуються уявленнями про Перуна, якому присвячувався болгарський ритуал викликання дощу «пеперуда» – імовірно, болгари, як і українці, використовували в ньому макові зерна) [15, 415].

Відомо, що персонаж *самодіва* у південнослов'янській міфології має здатність вилікувати смертельно хворого [5, 115]. Ця характеристика актуалізується назвами *самодівски ягоди* (*Alchemilla vulgaris*, приворотень), *самодівско цвѣте* (*Erythronium dens canis*, еритроній собачий зуб): можливо, саме за допомогою цієї рослини оживили юнака Іве у болгарській народній пісні [5, 115].

Третю групу складають **флорономени, вмотивовані місцем побутування рослин**. Це назви, метафоричність яких пов'язана з побутуванням рослин у безпосередній близькості до міфічних персонажів: *русáлка* (*Nymphaea alba*, латаття біле) – водяна рослина, що росте біля житла русалок; *самодівско дърво* (*Sagex ageraria*, осока піщана) – хоча насправді це трав'яниста рослина, а міфічний персонаж *самодіва* зазвичай обирає для житла місце під кронами саме дерев. Імовірно, назва пов'язується з давніми уявленнями про те, що ці істоти інколи оселяються поблизу водоймищ, біля яких і росте осока [5, 114].

Отже, у болгарських флорономенах із міфологічною семантикою простежуються три групи назв, умотивованих метафоричними характеристиками: 1) флорономени, вмотивовані фізичними характеристиками рослин; 2) флорономени, вмотивовані функціональними характеристиками; 3) флорономени, вмотивовані місцем побутування рослин. Не завжди досліджені флорономени мають однозначну мотивацію, що зумовлюється особливістю мислення болгарського мовного колективу, умінням синтезувати різні характеристики рослин, співвідносячи їх із уявленнями про міфічних персонажів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аврамова Хр. Дивите растения на Софийския пазар. – София, 1939. – 190 с.;
2. Билките и горските плодове. “Землята сме я наследили от своите потомци!” // <http://bilkite.hit.bg>;
3. Българска митология. Енциклопедичен речник / Съст. Анани Стойнев. – София, 1994. – 400 с.;
4. Българската флора онлайн // <http://www.bgflora.net>;
5. Георгиева Ив. Българска народна митология. – София, 1983. – 209 с.;
6. Георгиева Ив. Трапезата на самодивите // Българска етнология. – 1996. – Кн. 3. – С.114-118;
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М., 1978-1980. – Т. 1. – 699 с.;
8. Китанов Б., Стоянов Н. Диви полезни растения в България. – София, 1960. – 481 с.;
9. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. /Пер. с англ. Изд. 2-е. Москва, 2008. – 256 с.;
10. Материали за български ботаничен речник, събрани от Б. Давидов и А. Явашев, допълнени и редактирани от Б. Ахтаров. – София, 1939. – 575 с.;
11. Митев Д. Строеж на словообразователните гнезда с изходно съществително име в съвременния български език: I. Словообразователни гнезда на фитонимите / Годишник на Висшия педагогически институт в Шумен. – Т. XII-А. Филологически факултет, 1988. – Шумен, 1990. – С. 23-53;
12. Памуков Д., Ахтарджиев Хр. Природна аптека. – София, 1989. – 327 с.;
13. Панасенко Н.И. Народная медицина и удивительный мир растений глазами филолога, или Диссертация на тему... – К.: Генеза, 2005. – 232 с.;
14. Потєбня А.А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905. – 646 с.;
15. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / Упоряд. Кононенко О. А. – К.: «Український міжнародний культурний центр», 2008. – 784 с.;
16. Тодоров Т. Произход на две диалектни названия на растения в българския език: колєк, мидар // Език и литература. – София, 1988. – Г. 43. - № 1. – С. 118-119;
17. Фразеологічний словник української мови: В 2 т. – Т. 1. – К., 1993. – 528 с.;
18. Choliolčev Chr. Onomasiologische und derivative Struktur der bulgarischen Phytonyme: Beitrag zur bulgarischen volkstümlichen Phytonymie – Wien. – 208 s.

Марченко Н.В. (Київ, Україна)

До питання реконструкції топонімів слов'янського походження з праслов'янською основою *ukr- у північнонімецькій топосистемі (субстратний компонент)

*Розглянуто історичний аспект появи та творення топонімів на базі лінгвістичних даних, які підтверджують результати проведеного дослідження стосовно топонімів слов'янського походження як субстратних компонентів регіональної топонімії, оскільки лексико-семантична адаптація таких топонімів відбувалася у межах вторинної топосистеми, тобто – німецької. Незважаючи на те, що такі топоніми з праслов'янською основою *ukr- мають відносно прозоре етимологічне значення, як для топонімів з дуже давніми коріннями у топосистемі регіону, було досліджено варіантні можливості етимона як архетипного форманта у процесі номінації одиниць пропріальної лексики.*

Ключові слова: *реконструкція, субстрат, етимон, архетип, топонім.*